№ 115 Յուլիսի 5 (17) **1880** Յուլիսի 5 (17) № 115

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներսէս պատրիարքից արած քայլը։—Ն ե ր ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Հրաւէր։ Ներքին լուրեր։—Ա ր տ ա ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Արտաքին լուրեր։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։—Բ ա ն ա ս ի ր ա կ ա ն։ Գովտի կինը։

ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՐԱԾ ՔԱՅԼԸ

—

Մեր Կ. Պօլսի մշտական թղթակից, Հայկակ, հաղորդել է մեզ իր նախավերջին նամակում որ Կ. Պօլսի հայոց պատրիարք Ներսէս սրբազանը նորերումս մի այնպիսի քայլ արաւ, որ թէև լուսաւորված Եւրօպայում շատ բնական կերևար, բայց մեզանում, հայերի մէջ, վերին աստիճանի համբերողութեան նշան պէտք է համարվի, և կը հաշւի մեր նոր պատմութեան մէջ որպէս նշանաւոր դարագլուխ։

Ի՞նչ արաւ Ներսէս սրբազանը. նա դարևոր նախապաշարմունքները թողած, այցելեց Կ. Պօլսի մէջ գտնված Բօբէրտեան բողոքական դպրոցը, սիրալիր կերպով խօսեց հայ-բողոքական եկեղեցականների հետ և դպրոցում ուսում առնող հայ-լուսաւորչական աշակերտների հետ, հետաքրքրվեց դպրոցի ուսման ընթացքի մասին, ամենքին տուեց իր օրհնութիւնը և մեկնեցաւ դպրոցից։

Սրբազանի վարմունքը ինքն իրան շատ հասարակ և բնական է, բայց մեզանում, որտեղ դեռ ևս վայրենի մոլեռանդութիւն է տիրում, որտեղ հայ-բողոքականների վրա նայում են որպէս յանցաւորների վրա,—Ներսէս սրբազանի արած քայլը մեծ նշանակութիւն ունի։

Մեզանում, Անդրկովկասում, հայը այդ տեսակ բարոյական և մտաւոր զարգացման աստիճանի դեռ ևս չէ հասել։ Նա խորթ աչքով է նայում իր բողոքական եղբօր վրա, նրան հայ չէ համարում, թէև բողոքական հայերից շատերը լուսաւորչական հայերից էլ լաւ հայեր են։ Մինչև որ լուսաւորչական հայերի մեծ մասը արհամարհանքով են վերաբերվում դէպի իրանց մայրենի լեզուն, մեր ինտելիգենցիային պատկանող հայ-լուսաւորչական ընտանիքներում ամօթ են համարում հայերէն խօսել և հայոց լեզու սովորեցնել իրանց զաւակներին,—մեր բողոքական հայ ընտանիքների մէջ միշտ տիրապետում է հայերէն լեզուն։ Մինչև որ լուսաւորչական հայը մերժում է աւետարանը աշխարհաբար, կենդանի հայերէն լեզուով կարդալու անհրաժեշտութիւնը,—բողոքական հայը փառք է որ կարդում է Քրիստոսի խօսքը իրան հասկանալի, կենդանի, մայրենի աշխարհաբար լեզուով։ Մինչև որ հայ լուսաւորչականը իր աւերորդն էր տալիս յօգուտ Վանի սովատանջների, հայ բողոքականը իր վերջին կոպէկն էր տալիս նոյն նպատակին։ Մինչև որ հայ-բողոքականը միայն մի բան է ցանկանում, մի բան է խնդրում, որ նրան հանգիստ թողնեն դաւանել իր կրօնը և ազատ թողնեն իր մօքերը յայտնելու.—հայ-լուսաւորչականը ամենաանողորմ կերպով հալածում է իր աւետարանական եղբօրը. հայ-աւետարանականները դեռ նորերումս անխնայ հալածանքներին ենթարկվեցան հայ-լուսաւորչականների կողմից՝ Ալէքսանդրապօլում, Ախալցխայում և Գարսում։

Հայ լուսաւորչականների միջնադարեան մոլեռանդութիւնը այնտեղ է հասել, որ նրանք պիղծ են համարում ընդունել իրանց դպրոցներում հայ-բողոքական աշակերտին կամ ուսուցչին, պիղծ են համարում հայոց մի լսարանի մէջ հայ-բողոքականի յօդուածը կարդալու...

Ամբոխի այդ հրէշաւոր մոլեռանդութիւնից օգուտ են քաղում մեր թէ աշխարհական և թէ հոգևորական ժողովրդական առաջնորդները։ Հայ քահանան գրգռում է ամբոխի մոլեռանդութիւնը դէպի բողոքականները, նոյնը անում է և լ ո ւ ս ա ւ ո ր վ ա ծ լրագրապետը իր եսական նպատակների համար, չամաչելով շողոքորթել ժողովրդի մոլեռանդութեանը և վայրենի ինստինկտ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՈՎՏԻ ԿԻՆԸ

—

Ապրիլ ամսի մի օր Եաֆֆայից եկան Պալեստին երեք ճանապարհորդներ՝ միստրիս Ջօն Գիկսօն, սրա բարեկամ Ուիլլիամ Ջէկման և երրորդը Գիկսօնի գեղեցիկ կինը, որի հետ պսակվելուց անցել էր միայն կէս տարի։ Այս ճանապարհորդութեան գլխաւոր առաջնորդն էր Գիկսօնը, անգլիացի գլխից մինչև ոտները, օրինակելի բարեկամներով, ոսկետակ պարուսինայից շորերով։ Սաստիկ եռանդոտ սէրը, որ ունէր Գիկսօնը դէպի հնագիտութիւնը և հնագիտական հետազօտութիւնները, բերեց նրան Երուսաղէմի դռների մօտ։ Յայտնի չէ, թէ ինչ նպատակաւ էր ճանապարհորդակցում այն ուսումնական հետ նրա ընկեր պճնասէր Ջէկմանը, որ բոլոր սրտից ծիծաղում էր իր բարեկամի կրքի վրա և ոչինչ հասկացողութիւն չունէր հնագիտութիւնից։ Յայտնի է միայն, որ երկուսը ես եկան այստեղ երկրպագելու՝ Ջօն Գիկսօնը զանազան պատմական հնութիւններին, իսկ գեղեցիկ Ջէկմանի երկրպագութեան առարկան ոչինչ չունէր ընդհանուր հնութիւնների հետ։ Հեռատես ընթերցողը ի հարկէ գուշակեց, որ այն մագնիտը, որ քաշում էր Ջէկմանին դէպի իր բարեկամը, Գիկսօնի ջահել և գեղեցիկ կինն էր, որ սաստիկ սիրահարված էր իր ամուսնու վրա։ Ջահել միստրիս Գիկսօնը ոչ թէ միայն չէր գնահատում հնագիտական հետազօտութիւնները, բայց ատում էր նաև հնագիտութիւնը, ինչպէս իր վտանգաւոր հակառակորդին (саперница), և եթէ համաձայնվեց գնալ իր ամուսնի հետ Պալեստին, այս միայն այն պատճառով, որ չը կարողացաւ բաժանվել նրանից և վախենում էր յանձնել նրան իր հակառակորդին։ Իր ամուսնի ամեն մի նոր զմայլումն, երբ տեսնում էր զանազան աւերակներ և հին շինուածքներ, վհատեցնում էր միստրիս Գիկսօնին, իսկ միստեր Գիկսօնի ամեն մի ուշադրութիւնը դէպի ինքն, ամեն մի նրա ժպիտը նա ագահութեամբ էր ըմբռնում։

—Նայեցէք, ի սէր Աստուծոյ, նայեցէք, թէ ինչպիսի գեղեցկութիւն է, հիանում էր Գիկսօնը, ցոյց տալով իր ճանապարհորդակիցներին Երուսաղէմ քաղաքի պատը և մանրամասն բացատրելով նրանց այս շինուածքի նշանակութիւնը։ Բայց ճանապարհորդակիցները չը գիտէին գնահատել այս գեղեցկութիւնները։ Միստրիս Գիկսօնը միայն հոգոց հանեց, իսկ Ջէկմանը անտարբեր խաղում էր ձեռի փայտով իր կօշիկների հետ և ծիծաղելով այս և այն կողմն էր նայում միայն։

—Այո... Այո... այս խակ տեղից աղնիւ և քաջ ասպետ Գօդֆրիդ Բուլիօնացին գիմեց անօրէն թշնամու վրա խլելու այս սրբատեղերը նրա իշխանութիւնից.... Ահա և Դաւիթի աշտարակը. ով Աստուած! ինչպէս հիանալի է նա... Դու գիտես, հոգիս, այս աշտարակի մասին եղած աւանդութիւնը, դարձաւ նա դէպի կինը։ Այս խակ աշտարակից Դաւիթը զմայլում էր Վերսաւիի գեղեցկութիւնով, որ լողում էր Գեննոնեան հավիտում, ահա այն կամուրջի աւերակների տակ։

Միստրիս Գիկսօնը նայեց դէպի այն կողմը, ուր ցոյց էր տալի ամուսինը, և երկմտաբար պատասխանեց.

—Դաւիթ արքայն ուրեմն շատ հեռատես պէտք է լինէր, եթէ կարողանում էր տեսնել այդքան հեռաւոր տեղից։

—Երևի նա բինօկլով էր նայում, ժպտալով ասեց Ջէկմանը։

Բարեբախտաբար հնագէտը չը լսեց այս հայհոյանքը, շատ խոր մտածելով Դաւիթ արքայի վրա։

Այս տարօրինակ հնագէտի հետ ես ծանօթացայ բրիտանական հիւրանոցում Սիօն սարի վրա։ Սրանք երեքը միասին եկան ինձ մօտ մի դանգակի մասին թարգման հրէայի կողմից, որ բերել էր Գիկսօնի վրա ծախելու հռոմէական մի շատ հազւագիւտ փող, (Գիկսօնը պարապում էր և դրամագիտութեամբ (нумизматика), որը գտել էր իբր թէ քանդելով աւերակների տակ։ Հրէան դանգատվում էր, որ Գիկսօնը չէր կամենում վճարել այն գինը, որը նա պահանջում էր և երդվում էր Աբրահամի, Իսահակի և Յակոբի անուններով, որ նա չէ վերցնում փողի արժէքից առաւել։ Յայտնելով իր դանգատը, հրէան ձեռքերը դրած սրտի վրա, սաստիկ խոնարհեցնում էր գլուխը, որով նրա մազերը (пейсъ), մովսիսական օրէնքին համաձայն թողված, ծածանում էին այս և այն կողմը։

—Միթէ դուք կարծում էք, որ այս փողը իսկականը չէ, հարցրեց ինձանից վրդովված Գիկսօնը երբ ես յայտնեցի նրան իմ կարծիքը։

—Ինչպէս ասել ձեզ... Ծանրութիւնը իսկական է, բայց իսկական չէ նրանով, որ այս փողը ոչ թէ Հռոմումն է ձուլված երկու հազար տարի առաջ, այլ Փարիզում տասը տարի առաջ։

Խաբված Գիկսօնը մէկ ձեռքից միւս ձեռքն էր գցում շուռ տալով փողը, երբ միստրիս Գիկսօնը նայելով ինձ վրա, շնորհակալ եղաւ, որ ես նկատեցի նրա ամուսնի տգիտութիւնը հնագիտութեան մէջ։

***

Այս ժամանակից սկսվեց իմ ծանօթութիւնը Գիկսօնների և Ջէկմանի հետ։ Հնագէտը սիրում էր շատ շատ մտնել ինձ մօտ, որովհետև գտաւ իմ տանը շատ թանգագին քարտցած նիւթեր։ Ջէկմանի և միստրիս Գիկսօնի հետ մենք խօսում էինք այնպիսի նիւթերի վրա, որոնք ոչինչ կապ չունէին հնաքային բնութեան հետ։ Ինձ շատ հետաքրքրում էին այս երեք անձերը, ես գիտում էի նրանց յարաբերութիւնները, որոնցով նրանք կապված էին և շուտով որոշեցի նրանց շատ ճիշդ։ Ջէկմանի միտքը ես հասկացայ իսկոյն. նրա նպատակները այնքան աւերես էին, որ շատ դըժուար էր սխալվել։ Միայն համեստ և քնքոյշ սիրող ամուսինը՝ միստրիս Գիկսօն, կարող էր չը տեսնել նրանց, զբաղված լինելով իր հնագիտական հիւանդութիւնով։ Այս կինը գրաւեց բոլոր իմ համակրութիւնը, և ես ամեն կերպիւ աշխատում էի, որ Գիկսօնի եռանդոտ կիրքը դէպի հնագիտութիւնը չափաւորելով, վերադարձնեմ նրան իր կնոջը։ Ամեն յաջող դիպուածում ես նրա առաջն էի դնում այս գիտութեան մնաելութիւնը և երկար վիճելով հնագիտութեան անշահաւէտ լինելու և շատ անգամ սխալների մասին, աշխատում էի դարձնել նրան դէպի կենդանի գործունէութեան ճանապարհը։ Բայց իմ կրիտիկական գրոյցները ոչ թէ միայն չը հասցրին նպատակին, այլ ընդհակառակ առաւել ես վառեցին նրա եռանդը դէպի հնագիտութիւնը։

***

Մեր հնագէտը յանկարծ հեռացաւ Երուսաղէմից և չորս օր չէր երևում։ Խեղճ միստրիս Գիկսօնը բոլորովին ուժից ընկաւ, առաջ գնալով հանդիպելու նրան, բայց նա, ողորմելին, ուշք ես չը դարձրեց սրա վրա։ Ցետ դառնալուց յետոյ իսկոյն մտաւ ինձ մօտ և դրեց սեղանի վրա մի պարկ, դատարկ նայելով բոլոր անկիւնները և դռները։

Նորա աչքերի փայլող հայեցուածքից և ուրախ ժպիտից ես հասկացայ, որ եռանդոտ հնագէտը նորութիւն է գտել և անհամբեր ցանկանում է խօսել նրանց վրա։ Փակելով բոլոր դռները, վրդովված մօտեցաւ նա ինձ և կնոջը, որ եկել էր միասին, խօսք առնելով մեզանից, որ ոչ ոքի չը յայտնենք նրա գաղտնիքը։ Մենք ապահովացրինք նրան։ Այն ժամանակ նա սկսեց հանդիսաւոր կերպիւ այսպէս. Ձեզ յայտնի է, ի հարկէ, որ Սոդոմ և Գոմորը Մեռեալ ծովի յատակումն են։ Այս աներկբայելի է, բայց երկրաչափական գրութիւնը այս երկու անիծված քաղաքների յատ-

*) Այս փոքրիկ վէպը, որ առնված է ամերիկականից, տպված է «Иллюстрированный міръ» օրագրում № 21 1879 թ.։

ներին, հնարելով ամեն տեսակ հրէշաւոր յանցանքներ բողոքականների վերաբերութեամբ և ամենաստոր բամբասանքներ բարձելով աւետարանական հայերի վրա։

Ինչ զանազանութիւն կայ Կ. Պօլսի Թիւրք մոլեռանդ լրագրութեան և հայ լրագրութեան մէջ.... Ոչինչ։ Երկուսն էլ մի և նոյն շաւղին են հետևում։ Առաջինը ամենաստոր միջոցներով գրգռում է մահմետականի հրէշաւոր փանատիկոսութիւնը քրիստոնեայի դէմ, երկրորդը ամենազզուելի միջոցներով գրգռում է հայ-լուսաւորչական ամբոխի հրէշաւոր փանատիկոսութիւնը հայ-բողոքականի, կամ հայ-կաթօլիկի դէմ....

Վերջապէս Կ. Պօլսի հայերի մի մասը և նրանց հոգևոր առաջնորդ Ներսէս սրբազանը հասկացան որ այդ տեսակ կորստաբեր ճանապարհով ընթանալով, ազգը կը հասնի դէպի անդունդ։

Եւ ճշմարիտ զարմանալի տեսարան է ներկայանում մեր աչքերին։ Թիւրքիայի հայերը մի կողմից պահանջում են Եւրոպայից ինքնավարութիւն իրանց համար, իսկ միւս կողմից շարունակում են անխնայ հալածել իրանց այլադաւան եղբայրներին։

Ասացէք, խնդրեմ, կասէինք մենք նրանց, դուք երևի Եւրոպային յիմարի տեղ էք դնում, ո՞վ կը տայ ձեզ ինքնավարութիւն երբ դուք դեռ բարոյապէս և մտաւորապէս այնքան չէք զարգացել, որ դադարէիք ձեր այլակրօն եղբայրների դէմ ամենահրէշաւոր հալածանքները։ Մի՞թէ մի ազգ արժանի է ինքնավարութեան, կամ ընդունակ է ինքնավարութիւն ունենալ, երբ նա իր համաքաղաքացիների մի մասը անդադար կը հալածի, միայն այն պատճառով որ այդ մասը ուրիշ եկեղեցուն է պատկանում, իր այդ քաղաքացիներին, իր հաւատարիմ և բուն հայ հայրենակիցներին պիղծ կը համարի միայն այն պատճառով, որ սրանք ուրիշ կերպ են աղօթում Աստուծուն, քան թէ մեծամասնութիւնը։

Պարզ է որ այդ տեսակ վայրենի, քաղաքակրթական կեանքին դեռ ևս անընդունակ, մոլեռանդ, խաւար ազգին Եւրոպան երբէք չի տայ ինքնավարութիւն, որովհետև այն ժամանակ ոչինչ զանազանութիւն չի լինի՝ արդեօք Թիւրքիան կենտրոնից կը շարունակի կառավարել Հայաստանը, թէ հայերը ինքնավարութիւն կունենան։ Երկուսն էլ, ուրեմն, թէ թիւրքը և թէ հայը, անարժան են մարդավայել, հասարակական, քաղաքական կեանքին։ Ինչպէս որ թիւրքը այժմ անողորմ կերպով հալածում է քրիստոնեաներին և բռնի կերպով դարձնում է նրանց դէպի մահմետականութիւնը, նոյնպէս և հայը, երբ ինքնավարութիւն կունենայ, անողորմ կերպով կը հալածի հայ-բողոքականին և հայ-կաթօլիկին և երբ ոյժ կունենայ, բռնի կերպով կաշխատի դարձնել նրանց լուսաւորչական կրօնին։ Ինչով ուրեմն թիւրքաց հայերը բարձր կը լինեն նոյն իսկ թիւրքերից։ Երկուսն էլ նոյնչափ մոլեռանդ են, երկուսն էլ նոյնչափ անընդունակ են ինքնուրոյն քաղաքական կեանքին։

Ներսէսը հասկացաւ այս և առաջին քայլն արաւ դէպի հաշտութիւնը։

Երբ ինքն ժողովուրդը տգէտ ու մոլեռանդ է,—այդ հասկանալի է։

Բայց ամօթ ժողովրդական այն առաջնորդներին, ամօթ այն լրագրութեանը, որոնք ամեն ջանք են գործ դնում որքան հնար է երկար ժամանակ պահպանել ամբոխը տգիտութեան և մոլեռանդութեան մէջ, որքան հնար է երկար ժամանակ մոլորեցնել նրան և գրգռել նրա ամենաստոր զգացմունքները, այդպիսով անընդունակ դարձնելով նրան ապագայ ինքնուրոյն հասարակական կեանքին։

Սարսափելի տեսարան.... Ժողովրդական առաջնորդները՝ հոգևորականներն ու աշխարհականները, քահանաններն ու լրագրապետները թմրեցնող թոյն են խմացնում ժողովրդին, հաւատացնելով նրան որ դա մի փրկարար դեղ է։ Եւ յետոյ իրանց սրտում ծաղրում են ժողովուրդը։ «Քանի որ նա կը թմրի, կը հարբի մոլեռանդութեան և տգիտութեան մէջ, ասում են նրանք, այնքան մեզ օգուտ է, այնքան մեր ծուխը եկամուտ կը տայ, այնքան էլ ուշ կարթնանայ տխմար ամբոխը։»

Ահա ինչպէս են վարվում ձեր առաջնորդները ձեզ հետ։

Նա, որ քարոզում է եղբայրասիրութիւն, համբերողութիւն, մտքի և հաւատի ազատութիւն,—նա կամենում է որ ժողովուրդը արթնանայ։ Բայց նա, որ քարոզում է մոլեռանդութիւն. ատելութիւն դէպի իր եղբայրը,—նա կամենում է որ ժողովուրդը միշտ տգէտ, մոլեռանդ և խաւար մնայ։

Մի ժամանակ ժողովուրդը կը հասկանայ իր նենգաւոր առաջնորդների յանցաւոր դիտաւորութիւնը։ Բայց այն ժամանակ կարելի է ուշ կը լինի արդէն....

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՒԷՐ

—

Թիւրքիայից գրած նամակներից երևում է, որ Հայաստանում—Հայերի մէջ, դեռ ևս շարունակվում են անտանելի թշուառութիւններ—սով, հիւանդութիւն, աղքատութիւն, գաղթականութիւն և այլն (տես «Մշակի» 99-դ և 100-դ համարներում Վանից գրված

կապէս որոշված չէ մինչև այսօր... իսկ ես... ես կը գտնեմ ուղիղ և չօշափելի ապացոյցը, որ Սոդոմ և Գոմորը իսկապէս գտնվում են Մեռեալ ծովի տակը, ասեց նա մի այնպիսի վսեմ ձայնով, որ կարծես թէ այս ապացոյցը նրա ձեռքումն էր արդէն։

—Ուրեմն ես վաղօրօք շնորհաւորում եմ ձեզ բոլոր ակադեմիաների և բոլոր ուսումնական ընկերութիւնների պատուելի անդամի կոչումով, ասացի ես։

—Այո, իմ գիւտը բոլոր աշխարհում չունի իր հաւասարը։

—Ինչումն է բանը, հետաքրքրվեց կինը։

—Ես գտայ փողոցը...լսում էք դուք թէ չէ, Սոդոմի կամ Գոմորի փողոցը, ասեց Դիկսոնը, ձեացնելով իրան ուսումնական։ Այս փողոցը դուրս է գալի Մեռեալ ծովի խորշից (ложбина) և 9 ֆուտ լայնութիւն ունի։

Ինչ ապացոյցներ ունէք դրա համար։

—Ապացոյցներ...ահա ձեզ, հանդիսաւոր կերպիւ ասեց նա, հանելով պարկից և դնելով սեղանի վրա զանազան տափարակ և քառանկյունի քարի կտորներ։ Բայց եթէ ցանկանում էք առաւել ևս ապացոյցներ, ես առաջարկում եմ ձեզ գնալ ինձ հետ գիւտի տեղը, այնտեղ դուք ինքներդ կը տեսնէք, որ...Բայց չէ, մի քանի ժամանակ դեռ ես չեմ յայտնի ձեզ այս ամենաթանգագին գաղտնիքը։ Գնանք, գնանք այնտեղ, և դուք կը տեսնէք ինքներդ։

Դիկսոնի երեսը փայլում էր այնպիսի մի ոգևորութեամբ, որ նա, կարծես, պատրաստ էր իսկոյն կրկին գնալ Մեռեալ ծովի մօտ, այնպէս որ կինը հազիւ յաջողվեց յորդորել նրան սպասելու մինչև միւս առաւօտ։

Լսելով, որ միստրիս Դիկսոնը նոյնպէս մասնակցում է հնագէտ ամուսնու երկրորդ անգամվայ էկսկուրսիային, Ջէկմանը ցանկացաւ նոյնպէս գալ մեզ հետ և միւս օրը մենք չորսս ճանապարհ ընկանք։

***

Երկու ժամ ծանր ճանապարհից յետոյ օթագին արեգակի ճառագայթների տակ, որ սաստիկ այրում էր մեզ այս տխուր և ձանձրալի ամայի տեղում, մենք վերջապէս զգացինք Մեռեալ ծովի ափերի մօտիկութիւնը, որտեղից փչում էր կենդանացուցիչ հովը։

Մեռեալ ծովը իսկապէս համապատասխանում է իր ահռելի անուանը. Նրա վրա չէր երևում կեանքի մի որ և է նշան։ Բոլոր օրգանական կեանքը մեռած էր. ոչ մի կենդանի արարած, ոչ մի նաւ, ոչ մի առագաստ, ոչ մի տուն մօտում։ Ծովը իր աղի ջրերը տարածում էր ահագին մակերևոյթի վրա, վախենալով նաև շարժվել ալիքներով, որոնք հազիւ հազ շշնջում էին ափերի քարերի հետ։ Մենք դժուարութեամբ էինք շարժում ոտերը տօթից և յոգնելուց։ Ամենքի երեսի վրա տխրութիւն էր ձգում մեռեալ ծովի տեսքը։ Միայն քաջ Դիկսոնը չէր յոգնում և համարձակ առաջ էր քայլում։ Մինչև այն փողոցը, որը նա գտել էր, մնում էր մի ժամվայ ճանապարհ ևս, և մենք վերջապէս ուժաթափ եղանք և չէինք կարողանում հետևել նրան։ Ես առաջարկեցի հանգստանալ վրանի տակ, որտեղ մեծ վայելչութիւն պատճառեց մեզ հանգիստը։ Դիկսոնը միայն չէր նստում իր տեղը և անդադար դուրս էր փախչում վրանից և հետազօտում զանազան աղային կոյտեր, որոնցով ծածկված էր ծովեզրը։

***

Նոյն երեկոյին ինձ յաջողվեց, բոլորովին պատահմամբ, մի գիւտ անել, որ առաւել ևս [illegible] էր, քան թէ Դիկսոնի փողոցը։ Մենք նրա հետ դուրս եկանք ման գալու ծովի ափը, բայց ես շուտով ձանձրացայ, և թողնելով նրան զմայլվել ծովի տեսարանով, յետ դարձայ իմ վրանը, որտեղ պառկեցի փոքր ինչ թմրելու։ Շուտով լսեցի, որ ինձանից շատ մօտ կատարվում էր Եւայի օձից խաբվելու տեսարանը։

—Մտածեցէք միայն, թէ ինչ է սպասում ձեզ ապագայում, շշնջում էր Ջէկմանը։ Ես շատ ցաւում եմ ձեզ վրա։ Ձեր խելագար ամուսինը մտածում է միայն ընկնել ծաղրալի ցնորքների ետևից, այն բանի, որ համարձակվում է անուանել գիտութիւն։ Նորա սիրտը ծածկված է միշտ քնքոյշ սէրի զգացմունքի համար. Նա չէ հասկանայ ձեզ երբէք, չի գնահատի ձեզ, որ և իցէ մի հնագիտական քանդուածի կտորը նա առաւել ևս թանգ է դասում ձեզանից, նա նրանով զմայլվում է, ուսումնասիրում է նրան, գնահատում է, բայց ձեզ բոլորովին մոռանում է, չէ զգում ձեր ներկայութիւնը, չէ տեսնում, չէ լսում ձեզ...ձեզ, որ արժանի էք սէրի.... Ասացէք այժմ, միթէ կարելի է անտարբեր նայել այս ամենի վրա, միթէ կարելի է չը վրդովվել, մանաւանդ ինձ, որ այդքան պաշտում եմ ձեզ... ինձանում խօսում է ոչ թէ ունայն զգացմունքը, ո՛չ... Ես ցանկանում եմ միայն սփռել ձեր փշոտ ճանապարհը վարդերով, ծածկել վայելչութիւններով այն տխուր անապատը, որի վրա դուք գտնվում էք։ Նորա չոր սիրտը չէ գնահատում այն գոհարները, որոնց դուք ընծայում էք նրան, իսկ ես... ես հասկանում եմ ամեն մի ձեր հայացքը, ամեն մի ձեր մկանունքների շարժումը։ Ինձ տանջում է այն միտքը, որ նա մի քանի տարից յետոյ և ձեզ կը դարձնի մի քարեղէն էակ, չը թողլ տալով ծաղկելու այն չքնեղ վարդերին, որոնք ծածկված են ձեզանում։

Ես չէի ցաւի ձեզ վրա, եթէ գիտենայի, որ դուք փոքր ինչ համակրում էք ձեր ամուսնուն նրա հնագիտութեան կրքի հետ, բայց այս չեմ տեսնում ես, ձեր հակումները բոլորովին տարբեր են, ձեր զգացմունքները, ձեր խելքը բոլորովին չեն համապատասխանում նրան, դուք շատ բան ունէք ընդհանուր ինձ հետ։ Մենք կարող էինք բախտաւոր լինել, մեր կեանքը կը տար մեզ անթիւ վայելչութիւններ, զմայլումներ և բախտ...

—Դադարեցէք, բաւական է....Ես ինձ թոյլ տուի շատ երկար լսել ձեզ, ասեց քաղցրաձայն միստեր Դիկսոնը։

Մի վայրկեանից յետոյ ես լսեցի շորերի շշնջիւնը, հասկացայ որ նա հեռացաւ խարբրայից։ Ես հետաքրքրվեցի նայել Ջէկմանի վրա, վեր քաշելով վրանի ծայրը. ես տեսայ, որ նրա վրա սփռված էր արևելեան լուսնի պայծառ լոյսը։ Նա հպարտ յետ գցեց գլուխը և վառեց սիգարը շատ վրդոված։ Շուտով եկաւ միստեր Դիկսոնը։ Լուսինը ներշնչել էր նրան շատ համարձակ մտքեր։ Ես լսեցի ինչպէս նա բացատրում էր իր բարեկամին Մեռեալ ծովից ջրանցքներ անցկացնելու պրօէկտը։

—Մեր ժամանակում, սիրելի Ջէկման, ոչինչ չը կայ անկարելի, ոչինչ հրաշալի։

Հօլլանդիայում չէ՞ր, որ Զիւդերզէից ողջ ջուրը դուրս հանեցին։ Բայց նա շատ պակաս չէր Մեռեալ ծովից։ Ուրեմն ինչի չը դուրս հանել Մեռեալ ծովից ողջ ջուրը։ Բայց ոչ... առաւել շահաւէտ է, իմ կարծիքով, ջրանցքներ անցկացնել նրանից։ Միջերկրական ծովի հետ անկարելի է... մակերևոյթը զանազան է, բայց կարմիր ծովի հետ շատ գեղեցիկ. Նա մի քանի ֆուտով ցած է Մեռեալ ծովից։ Հէ... ինչ կասէք, իմ սիրելի բարեկամ, իմ պրօէկտի մասին։

Ջէկմանը համաձայնվեց միայն նրա համար, որ ազատվի գոնեա ձանձրացուցիչ հնագէտից։

—Դուք կը տեսնէք, երբ կը հեռացնենք ջուրը, որքան գանձեր կը գտնենք այս խորհրդաւոր ծովի յատակում։ Կարելի է, որ կը գտնենք Ղովտի բնակարանի հետքերը։ Նայելով մի քանի հանգամանքներին, նա գտնվում էր ոչ շատ հեռու Սոդոմ քաղաքի դռներից։

Ջէկմանին վերջապէս ձանձրացրին հնագէտի ցնորքները, և ասելով, որ յոգնած է, շուտ գնաց քնելու։

(Կը շարունակվի).